

Új törvényerejű rendelet a szovjet könyvtárügyről

A számunkra kicsit szokatlan jogszabályalkotási processzus, az ti., hogy a Rendelet a Szovjetunió könyvtárügyéről (Položenie o bibliotečnom dele SSSR) c. normatív dokumentumot a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége 1984. március 13-i „ukaz”-ával erősítette meg, aztán pedig ugyanígy járt el ezzel az „ukaz”-zal a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa 1984. április 11-i tizenegyedik összehívásának első ülésén, magyarul ekként summázható: általa törvényerejű rendelethez jutott a szovjet könyvtárügy.

Az alapjogszabály jelentőségét az első méltató szerep-körében fellépő V. V. Serov kulturális miniszterhelyettes abban látja, hogy összefüggően, egyazon logikával kodifikálja a hatalmas ország rendkívül változatos könyvtárügyének valamennyi lényegi és gyakorlatilag lényeges kérdését, illetve teremt benne olyan egységet, amely „tekintettel van a különféle régiók és népgazdasági ágazatok sajátosságaira és fejlődési perspektíváira”.

A hazai szaksajtó illetékes orgánumi bizonyára paragrafusról-paragrafusra ismertetik majd, illetve teszik vizsgálatuk tárgyává ezt a masszív jogszabályt. A TMT olvasóinak tájékoztatására itt mindössze azokat a részleteit emeljük ki, amelyek egyfelől a szovjet könyvtárügy építkezésének-működtetésének közös elveit és szabályait, másfelől a szakkönyvtárakra vonatkozó speciális szabályokat tartalmazzák.

Közös elvek és szabályok

A jogszabály preambulumban azzal érvel megszületésének szükségességét illetően, hogy „a fejlett szocializmus tökéletesítésének körülményei közepette növekszik a könyvtárak mint a legtömegesebb ideológiai, kulturális-művelődési és tudományos-tájékoztatási intézmények szerepe”. Ez a szerep „trojka” a következőkben, azaz a rendelkező rész első két paragrafusában a könyvtárak rendeltetésévé és alapfeladataivá fogalmazva jelenik meg.

A könyvtárügy alapvető szervezési elvei a következők (4. §):

- az ország könyvtárainak egységes rendszerbe való tömörítése,
- a könyvtárak hálózatának tervszerű fejlesztése, a könyvtárak arányos telepítése az ország területén – figyelemmel azokra a regionális és ágazati sajátosságokra, amelyeket V. V. Serovra utalva már említettünk,
- a könyvtárak szervezeti és módszertani irányítási egységességének biztosítása,
- a könyvtárosképzés állami tervezése,

- a könyvtárak általános hozzáférhetősége és használatuk ingyenessége,
- a társadalmi szervezetek, munka-kollektívák és állampolgárok részvétele a könyvtárak munkájában.

A Szovjetunió Kulturális Minisztériuma – a könyvtárak felügyeleti hovatartozásától függetlenül – általános módszertani irányítási, koordinációs és állami ellenőrzési jogkört kapott, továbbá egy sor olyan feladatot, amelyet a könyvtárügy más szervek (statisztikai, felsőoktatási, könyvkiadási-könyvkereskedelmi központi szervek stb.) előtt való képviselőletének lehet nevezni. Ennek az 5. §-ban megfogalmazott jogkörnek gyakorlását a jogszabály azáltal teszi lehetővé, hogy a minisztérium mellett Állami Ágazatközi Könyvtári Bizottságot (Gosudarstvennâ mezvedomstvennâ bibliotečnâ komissziâ) létesít, amelynek tagjai a könyvtári felügyeleti szervek (minisztériumok, állami bizottságok, országos hatáskörű szervek, a társadalmi szervezetek központi szervei – 12. §). Fontos mozzanat: a szóban forgó bizottság határozatai a felügyeleti szervekre nézve kötelező érvényűek.

A felügyeleti szerv és a fenntartó fogalma körülírásokkal (5. és 8.§) szerepel. Ezek tartalmilag lényegében megegyeznek a magyarországi értelmezésekkel.

A helyi tanácsok a jogszabályban – túlmenően a fenntartói feladatkörön – a nem hozzájuk tartozó, de a településükön működő könyvtárakra nézvést koordinációs és ellenőrzési jogosítványokat kapnak, s ennek jegyében intézkednek a könyvtárak racionális telepítése érdekében. S hogy e jogosítvány ne maradjon „írott malaszt”, a jogszabály kimondja (8.§), hogy „a könyvtárakat a helyi tanácsok végrehajtó bizottságainál nyilvántartásba kell venni”.

A törvényerejű rendelet érdekes vonása, hogy a könyvtárhasználat különféle kérdéseit nemcsak könyvtári kötelezettséggént kodifikálja, hanem egy sor állampolgárokra és jogi személyekre vonatkozó előírást is tartalmaz. Míg az olyan megfogalmazások, mint pl. „könyvtárhasználati joggal az állampolgárok, a vállalatok, az intézmények és a szervezetek rendelkeznek” illetve „ez a jog a könyvtárak általános hozzáférése, hálózatuknak széles körű fejlesztése, továbbá a könyvtárközi kölcsönzés és a könyvtári szolgáltatások más formái révén valósul meg”, akár hazai alapjogszabályainkban is „elmennének” (7.§), addig az alábbiakat mi „nem mernénk” ilyen jogszabályban szerepeltetni:

- „Az olvasók kötelessége, hogy a könyvtári állományt képező könyveket és más nyagokat megóvják és a kitűzött határidőre adják vissza, illetve hogy betartsák a könyvtárhasználati szabályokat.” (23.§)
- Az elveszett vagy a jóvátehetetlenül megrongált műveket a használó köteles „ugyanazokkal a művekkel vagy a könyvtár által azonos értékűnek minősített művekkel pótolni, ennek lehetetlensége esetén pedig tízszeres árukat kifizetni . . .” (22.§).

Mindezekért a szigorú meghagyásokért cserében viszont a szovjet jogszabály megszorítások nélkül alkalmazza a hozzáférés fogalmát, azaz nem különböztet meg nyilvános és korlátozottan nyilvános könyvtárakat, bár azért a könyvtárközi kölcsönzés lépten-nyomon hangsúlyozásából kitűnik, hogy az egységesnek deklarált könyvtári állományt (vö. 6.§) nem minden esetben lehet áttételek nélkül használni.

Rokonszenves, hogy a tágan megfogalmazott olvasói jogosítványok között a könyvtár társadalmi tanácsával kapcsolatban a választási és a megválasztási jog is szerepel (23.§).

A szakkönyvtárakra vonatkozó speciális rendelkezések

Az „egység a sokféleségben” alapelvének realizálását követő szovjet könyvtárügyi törvényerejű rendelet 10.§-ában nagyon határozott és egyértelmű választóvonalat húz az általános és a szakkönyvtárak között, amikor az „olvasótáborból, az állomány összetételétől és a tevékenység jellegétől függően” semmiféle más, köztesnek mondható típust nem ismer el.

Egy további, mindenképpen sajátosnak mondható megkülönböztetési szempont, nevezetesen „az állampolgárok szellemi és szakmai szükségleteinek lehető legjobb kielégítésére, illetve a népgazdaság szükséges információkkal történő ellátására” való törekvés alapján a jogszabály tömegkönyvtárakat (massovye biblioteki), tudományos, tudományos–műszaki, műszaki könyvtárakat, vakok számára rendelkezésre álló könyvtárakat és egyéb „könyvtármegjelenési formákat” sorol fel. A tömegkönyvtárak közé sorolja a gyermek- és az ifjúsági könyvtárakat is, miközben sehol sem tesz említést az iskolai és a felsőoktatási könyvtárakról mint „könyvtármegjelenési formáról” (vid biblioteki). Hogy ezek a könyvtárak, amelyek a jogszabály korábbi helyén mint a Felső- és Középfokú Szakoktatási Minisztérium, illetve az Oktatási Minisztérium könyvtári rendszerének tagjai vannak megemlítve, e sajátos megkülönböztetési szempont szerint melyik „skatulyába” tartoznak, csak sejthető (az előbbieket valószínűleg a tudományos, tudományos–műszaki és műszaki könyvtárak közé, az utóbbiak pedig a tömegkönyvtárak közé).

Teljesen világos a jogszabály azon előírása (10.§), hogy „a tudományos, a tudományos–műszaki és a műszaki könyvtárak egyszersmind alkotórészét képezik a Szovjetunió állami tudományos–műszaki információs rendszerének”.

Nagy súlyt helyez a jogszabály az önálló intézményként (jogi személyként) és a különböző minisztériumok, állami bizottságok, országos hatáskörű szervek, vállalatok, intézmények és szervezetek – érdemi – szervezeti egységeként, továbbá a centralizált könyvtári rendszerek

fiókjaként egyaránt működtethető könyvtárak (8.§) egységes módszertani irányítására, amely az össz-szövetségi, köztársasági (szövetségi vagy autonóm köztársasági), regionális, megyei, körzeti, járási központi, városi központi és övezeti (zonal'nye biblioteki) könyvtárak soklépcsős hierarchiájában (10.§) valósul meg.

A tudományos–műszaki és a műszaki könyvtárak élén – össz-szövetségi ágazatközi tudományos–módszertani központi ranggal – a GPNTB (Gosudarstvennâa publicnâa naučno-tehničeskâa biblioteka SSSR) áll (14.§). Az akadémiai könyvtárak élén ugyanezt a funkciót a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Könyvtára, illetve a szövetségi köztársaságok tudományos akadémiáinak könyvtárai töltik be. A felső- és középfokú szakoktatási intézmények könyvtárainak munkáját a Lomonoszov Egyetem Gorkij Könyvtára koordinálja. A többi szakkönyvtári rendszernek (egészségügy, mezőgazdaság, oktatásügy stb.) nincs ágazatközi felhatalmazású központja.

Az ágazatközi és ágazati tudományos–módszertani központok tevékenységét a Lenin Könyvtár össz-szövetségi vezető tudományos–módszertani központként irányítja. (A Lenin Könyvtár szerepeiről (egyébként ld. a 13.§-t.)

Nyilvánvalóan a szakkönyvtárak gyakorlatából szűrődött át – az ingyenesség általános hangoztatása mellett – a jogszabályba a fizetett szolgáltatások fogalma (7.§). Ezek árának megállapítását azonban nem a Kulturális Minisztériumra bízták, hanem a Szovjetunió Minisztertanácsára.

Míg a tömegkönyvtárak fejlesztését a Szovjetunió gazdasági és szociális tervében kell szerepeltetni, addig a többi könyvtárét az illetékes minisztériumok, állami bizottságok, országos hatáskörű szervek, a társadalmi szervezetek központi szervei fejlesztési terveiben (28.§).

Végül – most már csak a jelzés erejéig – azokat a paragrafusokat említjük meg, amelyek szakkönyvtári szempontokból is érdemleges részleteket „hordoznak”:

- 11.§: kötelezettség az ágazati (iparági) és ágazatközi (iparágközi) központositott könyvtári rendszerek létrehozására, ezzel együtt a központositott szerzeményezésre, miközben tekintettel kell lenni a területi sajátosságokra, ami nyilvánvalóan következik a Szovjetunió települési és ipartelepültségi sajátosságaiból,
- 16.§: a kötelezpéldányok szolgáltatását illetően két kategória kerül megkülönböztetésre: az ingyenes ellenőrzési és a fizetett példány,
- 18.§: a szükségtelen és fölös példányok „könyvjóváíró” átadását teszi lehetővé,
- 19.§: leszögezi a ritkán keresett, de művelődés- vagy tudománytörténeti szempontból értékes művek területi elven működő tárolókönyvtáraknak való átadási kötelezettségét,

- 20.§: műemléki védelmet biztosít a régi és ritka állományegységeknek,
 22.§: anyagi és büntetőjogi felelősséget mond ki a könyvtári állományban keletkező károokért,
 31.§: a könyvtárosképzésről és a szakképzettek alkalmazási elsődlegességéről rendelkezik,
 32.§: szabályozza a nemzetközi kapcsolatokat.

(*Položenie o bibliotečnom dele SSSR = Sovetskoe bibliotekovedenie, 1984. 4. sz. p. 3–15.; SEROV, V. V.: Novyj zakonodatel'nyj akt o bibliotičnom dele = Sovetskoe bibliotekovedenie, 1984. 4. sz. p. 15–24.*)

(Futala Tibor)

Az online hozzáférhető adatbázisok árának és árkedvezményeinek összehasonlítása (1984 augusztus)

Azonos adatbázisok keresésének ára különböző lehet attól függően, hogy melyik online szolgáltatóközpontot vesszük igénybe. Nem közömbös tehát, melyik központban kérdezzük le egy adatbázist, feltéve, hogy a keresés egyéb szempontjai nem igénylik kifejezetten valamelyik – adott központ által nyújtott – keresőrendszer használatát és lehetőségünk van több online szolgáltatóközpont közül választani.

A mellékelt összehasonlító ártáblázatban azoknak a legfontosabb bibliográfiai adatbázisoknak az online keresési árai szerepelnek, amelyek egynél több online szolgáltatóközpontnál érhetők el. Az egyszerű összehasonlítás kedvéért a táblázat az árakat egységesen USA dollárban adja meg. (Az európai központokból NSZK márkában, svájci frankban stb. számlázott díjak az ártáblázatból nem számíthatók ki pontosan, a dollár időközben bekövetkezett árfolyamváltozásai miatt.)

A táblázat nem ad összehasonlítást az online keresés egyéb mutatóiról, mint pl. a keresőszoftverek eltérő lehetőségei és korlátai, a válaszidők, a rendszerek megbízhatósága, az azonos adatbázisok betöltési sajátságai az egyes rendszerekben, a segédletek rendelkezésre állása.

(A magyarországi felhasználók esetén az összehasonlítás egy további szempontja lehet a távhozzáférés minősége és díja NEDIX hálózaton vagy telefonon. Ezek sem szerepelnek természetesen az összehasonlításban. – *A ref.*)

Az összehasonlításban szereplő szolgáltatóközpontok árszerkezete

Bibliographic Retrieval Services Inc., (BRS), USA

Kétféle hozzáférési mód között lehet választani: nyitott hozzáférés és előfizetési hozzáférés; az utóbbinak négy szintje van.

A nyitott hozzáférés alapján kapcsolódó felhasználók a keresésért a használat ideje szerint fizetnek. A kapcsol

lódási alapdíj 35 \$/óra, ehhez járul az adatbázis-jogdíj időarányos díja és a találatonkénti nyomtatás ára. Az első három hónapban végzett keresésekért 50 \$ jelszó-megváltási díjat is kell fizetni.

Az előfizetési hozzáférés szintjei az egy évben végzendő keresések becsült óráinak száma szerint változnak. Ennél több éves használat esetén is ugyanabban az árkategóriában számláz a BRS. Az előfizetők havonta fizetik az adatbázis-jogdíjakat, amelyek az alapdíjhoz hozzáadódnak. Az alapdíjak alakulását az *1. táblázat* szemlélteti:

Hozzáférési mód	Évi kapcsolott órák száma	Előfizetési díj	Kapcsolódási alapdíj
Nyitott hozzáférés	szükség szerint	0	35 \$
Előfizetés 1. szint	25	750 \$	30 \$
Előfizetés 2. szint	60	1500 \$	25 \$
Előfizetés 3. szint	120	2400 \$	20 \$
Előfizetés 4. szint	240	3800 \$	16 \$

Az összehasonlító ártáblázatban a teljes kapcsolódási óradíjak (alapdíj + jogdíj) szerepelnek, a maximális díjat a nyitott hozzáférési, a minimális díjat pedig a 4. szintű előfizetési alapdíjjal számították ki.

Magyarországról a BRS központ az MTA Központi Kémiai Kutató Intézetéből (KKKI) férhető hozzá online. (– *A ref.*)

Data-Star, Svájc

A Data-Star árszerkezete hasonlít a BRS-éhez. Az árak szintén két részből állnak, az egyik központ számítógép-használati óradíja (alapdíj), a másik az adatbázis jogdíja. Az alapdíj attól függően változik, hogy az előfizető lekötött-e, s ha igen, mennyi online kapcsoló